

SOBRE ELS GRAMÀTICS I ELS RÈTORS DE GAI SUETONI TRANQUIL. PROPOSTA DE TRADUCCIÓ AL CATALÀ

GEMMA BERNADÓ FERRER
Universidad de los Andes
g.bernado@uniandes.edu.co

RESUM

Aquest article presenta la primera traducció al català del text de Suetoni *De grammaticis et rhetoribus*, basada en l'edició crítica i comentada de Robert Kaster: *Suetonius: "De Grammaticis et Rhetoribus"*. Oxford: Clarendon Press; 1995.

PARAULES CLAU: Suetoni, *De grammaticis et rhetoribus*, gramàtica, retòrica, biografia, traducció al català

ON GRAMMARIANS AND RHETORICIANS OF GAIUS SUETONIUS TRANQUILLUS. PROPOSAL OF TRANSLATION INTO CATALAN.

ABSTRACT

This paper offers the first translation into Catalan of the critical and commented Edition of Robert Kaster: *Suetonius: "De Grammaticis et Rhetoribus"*. Oxford: Clarendon Press; 1995.

KEY WORDS: Suetonius, *De grammaticis et rhetoribus*, grammar, rethorics, biography, translation into Catalan.

[Gramàtics	Rètors
Eli Preconí	Plotí Gal
Sevi Nicànor	L(uci) Voltacili Pilut
Aureli Opili	M(arc) Epidi
M(arc) Antoni Gnifó	Sex(t) Clodi
M(arc) Pompili Andronic	G(ai) Albuci Silus
L(uci) Orbili	L(uci) Cesti Pius
L(uci) Ateu Filòleg	M(arc) Porci Latró
P(ubli) Valeri Cató	Q(uint) Curci Rufus
Corneli Epícad(e)	L(uci) Valeri Primà
Curci Nícias	Verg. Flavus
Leneu	L(uci) Estaci Úrsul
Q(uint) Cecili	P(ubli) Clodi Quirinal
M(arc) Verri Flac	M(arc) Antoni Liberal
L(uci) Crassici	Sex(t) Juli Gabinà

Data de recepció: 23/10/2017
Data d'acceptació: 15/01/2018

Escriboni Afrodís
 G(ai) Juli Higini
 G(ai) Melissos
 M(arc) Pomponi Marcel
 Q(uint) Remmi Palèmon
 Valeri Probus

M(arc) Fabi Quintilià
 Jul(i) Tiró]

[1] La gramàtica no s'estudiava temps enrere a Roma; encara menys gaudia de cap consideració, ja que la ciutadania, fins aleshores poc cultivada i bel·licosa, encara no havia tingut prou temps disponible per a les arts liberals. El seu inici es mostra de manera semblant regular, atès que els professors més antics, que eren alhora poetes i mig grecs, -em refereixo a Livi i a Enni- dels quals ha quedat constància que van ensenyar en totes dues llengües, tant en privat com en públic, no feien més que interpretar els autors grecs o bé llegir i comentar amb els alumnes les seves pròpies composicions en llatí. En efecte, com que alguns diuen que el mateix Enni havia publicat dos llibres, *Sobre les lletres i les síl·labes* i també *Sobre els metres*, Luci Cota argumenta amb raó que no són del poeta, sinó d'un Enni posterior, del qual també hi ha uns llibres sobre la ciència dels àugurs.

[2] El primer, doncs -segons la meva opinió-, que introduí l'estudi de la gramàtica a Roma fou Crates de Mal·los, contemporani d'Aristarc. Fou enviat pel rei Àtal al senat entre la segona i la tercera guerra Púnica, just en temps de la mort d'Enni. Com que s'havia trencat la cama en relliscar pel forat d'una claveguera a la zona del Palatí, durant tot el temps de la seva ambaixada i de la recuperació, oferí constantment nombroses lectures públiques i dissertà contínuament; i esdevingué un model a imitar per als nostres. Amb tot, limitaren aquesta imitació a revisar acuradament poemes encara poc divulgats, d'amics seus morts o bé de qualsevol altre autor que apreciessin, i a donar-los a conèixer a la resta amb lectures i comentaris. Tal com Gai Octavi Lampadió féu amb *La guerra Púnica* de Nevi, la qual, presentada en un únic volum i en escriptura contínua, ell va dividir en set llibres; tal com després Quint Vargunteu féu amb els *Annals* d'Enni, els quals declamava davant d'una gran afluència de públic en dies específics; tal com Leli Arquelau i Vetí Filòcom van fer amb les sàtires de Lucili, amic seu, les quals Pompeu Leneu i Valeri Cató haurien recitat l'un a casa d'Arquelau, i l'altre a casa de Filòcom.

[3] L'organització i la consolidació de la gramàtica en tots els seus àmbits fou duta a terme per Luci Eli Lanuvi i el seu gendre Eli Servi Clodi, tots dos cavallers romans amb una experiència llarga i variada tant en l'ensenyança com en la política. (2) Eli tenia un cognom doble; en efecte, li deien Preconí, perquè el seu pare havia fet anuncis, i també Estiló, perquè solia escriure discursos per als homes més nobles. Fou tan adeppte als aristòcrates que acompanyà Metel Numídic a l'exili. (3) Servi, en

haver-se atribuït deshonestament un llibre encara no publicat del seu sogre, i, repudiat per aquest motiu, havia abandonat la ciutat amb vergonya i incomoditat. Va emmalaltir de gota: incapaç de suportar-la, untà completament els seus peus amb metzina i els va deixar així, insensibles, com si aquella part del cos visqués gairebé ja morta per endavant. (4) D'aleshores ençà, no només la influència, sinó també l'atenció a la disciplina creixé cada vegada més, fins al punt que ni tan sols els homes més il·lustres no van poder renunciar-hi i en van escriure quelcom; fins al punt que, en algun moment, segons es diu, hi havia a Roma més de vint escoles ben freqüentades. (5) Pel que fa als preus de venda dels gramàtics, eren tan alts i tan elevats els seus salaris que consta que Lutaci Dafnis, a qui Levi Melís anomena, tot mofant-se del seu nom, delícies de Pan, fou comprat per set-cents mil sestercis per Quint Marc Catul i afranquit poc després, i que Luci Apuleu fou contractat per quatre cents mil sestercis anuals per Efici Calví, cavaller romà molt ric, perquè ensenyés a Osca. (6) En efecte, la gramàtica també havia penetrat a les províncies, i alguns dels mestres més coneguts la van ensenyar a l'estranger, sobretot a la Gàl·lia Cisalpina, entre els quals hi ha Octavi Teucre, Sescenni Iacus i Opi Cares. De fet, aquest últim, a una edat avançada, quan ja no només li costava de caminar, sinó també de veure-s' hi.

[4] El nom de 'gramàtics' prevalgué segons el costum grec, si bé en un principi se'ls anomenava 'lletrats'. Corneli Nepot, en una obreta en què distingeix 'lletrat' d' 'erudit', també diu que s'anomena normalment 'lletrats' a aquells que són capaços de parlar o d' escriure sobre quelcom amb correcció, agudeses i destresa, però que, en realitat, caldria anomenar així els 'intèrprets dels poetes', a qui els grecs anomenen 'gramàtics'. A aquests mateixos se'ls solia donar el nom de 'mestres d'escola', tal com Messal·la Corví mostra en una carta, quan diu 'que no té res a veure amb Furi Bibàcul, ni tampoc amb Ticides ni amb el 'mestre d'escola' Cató'. Es refereix, sense cap mena de dubte, a Valeri Cató, molt conegut com a poeta i com a 'gramàtic'. N'hi ha que diferencien 'lletrat' de 'mestre d'escola', tal com els grecs 'gramàtic' de 'mestre d'escola', i consideren l'un totalment instruït, l'altre només moderadament. Orbili, a més, ratifica aquesta opinió amb exemples. En efecte, diu que, en temps dels nostres avantpassats, quan es posava a la venda els esclaus domèstics, no s'acostumava a inscriure, només rarament, 'lletrat' en el rètol, sinó 'mestre', tot indicant que no tenia un coneixement excel·lent en les lletres, sinó iniciat.

Els gramàtics antics ensenyaven també retòrica, i s'han transmès comentaris de molts d'ells sobre ambdues disciplines. Seguint aquest costum, diria, també els seus successors, encara que les dues professions ja haguessin estat separades, igualment van mantenir o introduir alguns tipus d'exercicis per preparar l'eloqüència, com problemes, paràfrasis, al·locucions, etiologies i altres exercicis semblants, evidentment per tal que els nois no passessin als rètors amb un estil del

tot sec i sense ornament. Això no obstant, m'adono que ara mateix aquestes pràctiques s'han perdut, a causa de la indolència i de la incapacitat d'expressar-se d'alguns, doncs no podria pensar que fos per desgana. De fet, em recordo que, de jove, hi havia un cert Príncep que solia declamar un de cada dos dies, i l'altre disputava; d'altres (dies), però, dissertava al matí i, després, a la tarda, declamava, quan la tarima s'havia retirat. També vaig sentir dir que, en època dels nostres pares, alguns havien passat directament al fòrum des de l'escola dels gramàtics i que havien estat considerats entre els advocats més distingits.

Els professors famosos, sobre els quals, almenys per a mi, es pot referir quelcom, van ser si fa no fa els següents.

[5] Sevi Nicànor fou el primer a qui l'ensenyament proporcionà fama i consideració; a més d'uns comentaris, dels quals es diu, tanmateix, que la majoria havia estat usurpada, escrigué també una sàtira, en la qual es presenta així a si mateix com a llibert i amb un doble cognom:

Sevi Nicànor llibert de Marci negarà

Sevi [...] Marc ensenyarà.

N'hi ha que contenen que, a causa d'un escàndol, es retirà a Sardenya i que hi morí.

[6] Aureli Opil, llibert d'un epicuri, ensenyà en primer lloc filosofia, després retòrica i, finalment, gramàtica. Quan Rutili Rufus fou condemnat, però, dissolgué la seva escola per seguir-lo a Àsia; allí mateix, a Esmirna, envellí al seu costat, i compongué diversos volums de coneixement variat. Nou d'aquests formaven una obra única que, afirma, no només va confegir, sinó també intitular apropiadament segons el nombre i el nom de les dees i sota la seva apel·lació, perquè considerava els poetes i els escriptors sota la protecció de les Muses. M'adono que el seu cognom és escrit en molts catàlegs i títols amb una sola ela, però ell mateix el difon amb dues en l'acròstic d'un llibret que porta per títol *Pinax*.

[7] Marc Antoni Gnifó, nascut a la Gàl·lia de pares lliures, però després abandonat, fou afranquit per l'home que el crià i l'educà a Alexandria, tal com contenen alguns, en companyonia de [Dionisi] Escitobraquió, la qual cosa, almenys jo, no gosaria de creure fàcilment, atès que la cronologia amb prou feines concorda. Es diu que gaudí d'un gran enginy, d'una memòria extraordinària, i que fou coneixedor tant del grec com del llatí; es diu a més a més que tingué un tarannà fàcil i afable, que mai no establí un salari fix i que per això obtingué més beneficis de la generositat dels seus alumnes. Ensenyà primer a casa del diví Juli, quan aquest encara era un nen, després, a casa seva. També ensenyà retòrica, de manera que oferia lliçons d'oratoria cada dia, però declamava tan sols els dies de mercat. Diuen que fins i tot homes il·lustres freqüentaren la seva escola, entre els quals, Marc Ciceró, també quan exercia el càrrec de pretor. Va escriure molt, per bé que no passà els cinquanta anys. Ateu Filòleg, tanmateix, conta que deixà tan sols dos volums sobre la llengua llatina,

i que la resta dels escrits, en els quals s'hi troba el seu nom en un lloc, no eren pas de Gnifó, sinó dels seus deixebles.

[8] M(arc) Pompili Andronic, siri de naixement, era tingut per molt desidiós en l'exercici de la gramàtica i encara per menys adequat per dirigir una escola, a causa de la seva inclinació cap a la doctrina epicúria. Així doncs, veient que a Roma se'l posava darrere no només d'Antoni Gnifó, sinó també de molts altres pitjors, se'n anà cap a Cumes, hi visqué en pau i compongué moltes obres. Però era tan pobre i necessitat que es veié forçat a vendre aquella petita obra mestra d'ell, un estudi crític sobre els *Annals* d'Enni, per 16.000 monedes a un desconegut. Orbili diu que ell rescatà aquests llibres quan eren fora de circulació, i que s'ocupà que es difonguessin amb el nom del seu autor.

[9] <Luci> Orbili Pupil, de Benevent, quedà desemparat amb la mort dels seus dos pares, assassinats en un sol dia per la traïció de llurs enemics. En primer lloc, va fer d'assistent a magistrats; després, a Macedònia, serví com a corniculaire i ben aviat com a cavaller. Després d'haver acomplert el servei militar, repengué els estudis a què ja de nen s'havia dedicat a fons; i, després d'ensenyar durant molt de temps a la seva ciutat, als cinquanta anys es traslladà finalment a Roma, quan Ciceró era cònsol, i hi ensenyà amb més renom que no pas guany. En efecte, ja de vell, confessa en un escrit seu que era pobre i que vivia sota teulada. També publicà un llibre intítulat *Sobre la follia* on es queixa de les injustícies que els professors pateixen per la negligència i per l'ambició dels pares dels seus deixebles. Per la seva banda, fou de tarannà esquerp, no només amb els antisofistes, a qui atacava en cada ocasió, sinó també amb els seus deixebles, tal i com fins i tot Horaci demostra quan l'anomena pegaire i Domici Mars quan escriu:

Si Orbili amb la fèrula i amb la corretja els copejà

Ni tan sols els personatges importants no es van estalviar el seu atac: quan encara era un desconegut, va oferir el seu testimoni en un judici multitudinari, en ser interrogat per Varró, l'advocat de la part contrària, sobre què feia i quina professió exercia, respongué, perquè Murena era geperut, que ell mateix transportava geperuts del sol cap a l'ombra. Visqué gairebé cent anys, havent perdut la memòria ja de feia molt temps, tal com mostra aquest vers de Bibàcul:

On és, Orbili, de les lletres l'Oblit?

Una estàtua seva s'exhibeix a Benavent, al costat esquerre del Capitoli, feta de marbre, hi apareix ajagut, cobert amb el pal·li, i amb dos escrits disposats al costat. Deixà un fill, Orbili, també ell professor de gramàtica.

[10] <Luci> Ateu Filòleg, un afranquit, va néixer a Atenes. Capitó Ateu, el cèlebre juriconsult, diu que ell fou "rètor entre gramàtics, i gramàtic entre els rètors". Sobre aquesta mateixa qüestió, Asini Pol·lió, en el llibre on reprèn els escrits de Sal·lusti per ser "carregats d'una excessiva afectació de paraules arcaïques", diu així: en aquest assumpte comptà principalment amb l'ajut d'un cert Ateu Pretexat,

un gramàtic llatí de quan jo era adolescent, que després fou oient i instructor de declamadors, en un sol mot, un filòleg, tal i com ell mateix s'havia anomenat. Ateu mateix va escriure a Leli Hermas que havia fet grans progressos en les lletres gregues i alguns en les llatines, que havia seguit els cursos d' Antoni Gnifó i el seu [?], i que després havia fet classes. A més, va escriure que havia ensenyat molts joves il·lustres, entre els quals s'hi compten els germans Claudis, Api i Pulcre, als quals fins i tot acompanyà a la província. Sembla que adoptà el nom de filòleg perquè, tal com Eratòstenes, el qual reivindicà el primer aquest sobrenom per a si mateix, era distingit pels seu coneixement bast i variat. Això es fa sens dubte palès en els seus comentaris, per bé que n'hagin quedat poquíssims; tanmateix, una segona carta al mateix Hermas n'indica la seva abundància: "recorda't de recomanar als altres la meua *Hyle*, la qual, com saps, he aplegat en vuit-cents llibres de tot tipus. Cultivà després una amistat estreta amb Gai Sal·lusti i, després de la seva mort, amb Asini Pol·lió. Quan aquests dos van començar a escriure història, va proveir l'un amb un compendi de tots els esdeveniments succeïts a Roma, de manera que pogués escollir els que li interessessin, i l'altre amb regles sobre l'estil. És per això que em sorprèn molt més que Asini hagués pensat que Ateu solia recollir paraules i figures antigues per a Sal·lusti; quan sabia que Ateu no li recomanava res més que emprar un llenguatge familiar, modest, i literal i que evités al màxim l'obscuritat de Sal·lusti i la seva audàcia en les metàfores.

[11] P(ubli) Valeri Cató, tal com alguns han referit, era llibert d'un cert Bursè, de la Gàl·lia. Ell mateix, en un llibret que porta per títol *Indignatio*, afirma que va nèixer lliure i que, havent quedat orfe, per això fou més fàcil desposseir-lo del seu patrimoni en la llibertat de l'època de Sul·la. Donà lliçons a molts joves de famílies nobles, i era considerat com a un instructor molt apropiat, especialment per a aquells que s'inclinaven una tendència per la poesia, tal com es pot apreciar en aquests versos:

*Cató el gramàtic, sirena llatina,
l'únic que (e)llegeix i crea poetes.*

A més dels seus llibres de gramàtica, escrigué també poemes, d'entre els quals són particularment preuats *Lydia* i *Diana*. Tícidas fa esment de *Lydia*:

Lydia, el llibre més preuat dels erudits;

Cinna de *Diana*:

Que per segles perdurin els Dictynna del nostre Cató

Visqué fins a la vellesa extrema, però en la pobresa més gran i gairebé en la misèria, retirat en una cabanya, després que va haver de cedir la seva vil·la de Túscul als creditors, tal com testimonia Bibàcul:

*Si, per atzar, algú la casa del meu Cató veu,
 les fustetes pintades amb mini, i aquells
 Hortets custodiats per Priap,
 se sorprendrà: amb quina ciència
 Tanta saviesa obtingué
 L' home a qui tres tiges, mitja lliura de blat,
 Dos raïmets basten d'aliment,
 sota una sola teula, fins la suprema vellesa.*

I encara:

*Fa poc, Gal, un creditor mirava de vendre
 Per tota la ciutat el que a Túscul posseí Cató.
 Vaig quedar sorprès que un mestre excepcional,
 Eminent gramàtic, excel·lent poeta,
 Capaç de resoldre tota qüestió,
 Defallís en explicar un sol nom.
 ¡Pel cor de Zenòdot, pel fetge de Crates!*

[12] Corneli Epicad(e), llibert del dictador L(uci) Corneli Sul·la i el seu lacai en el sacerdoci augural, també fou molt apreciat per Faust, el seu fill; de manera que no deixava de presentar-se com a llibert de tots dos. A més a més, completà ell mateix el llibre de memòries que Sul·la havia deixat inacabat a la darrera hora.

[13] L(uci) Estaberí Eros [...], comprat com a esclau en un cadafal i afranquit amb motiu del seu coneixement de les lletres, fou mestre, entre d'altres, de Brutus i Cassi. N'hi ha que contenen que estava dotat d'una honestedat tal que, en temps de Sul·la, acollí els fills dels proscrius com a deixebles amb complaença i sense cap recompensa.

[14] Curci Nícias era associat de Gn(eu) Pompeu i G(ai) Memmi; però quan va passar una nota de Memmi amb una proposta deshonest a la dona de Pompeu, ella el denuncià a Pompeu i aquest s' ofengué i li prohibí l'entrada a casa seva. Fou també amic de M(arc) Ciceró, en una carta del qual a Dolabel·la llegim el següent sobre ell: "Res...No passa res a Roma que pensi que et pugui interessar conèixer, a menys que, potser, no vulguis saber que estic fent d'àrbitre entre el nostre amic Nícias i Vidi. Aquell, em sembla, passa una factura en dos versets a (Nícias); l'altre, com un Aristarc, els marca amb l'obelisc. Jo, com un crític antic, he de determinar si són (del poeta o si són interpolats)". En una altra carta semblant a Àtic: "Quant al que m'escris de Nícias, si em trobés en un estat en què fos capaç de gaudir de la seva humanitat, m'agradaria tenir-lo amb mi abans que ningú. Però per a mi el recés i la solitud són la meua província... A més, tu coneixes la fragilitat del nostre Nícias, la delicadesa, la seva manera de viure. Per què hauria de (voler) molestar-lo, (quan

ell no pot ser agradable per a mi?) Malgrat tot, li reconec la seva intenció". Fins i tot Santra li aprova els seus llibres sobre Lucili.

[15] Leneu, llibert de Pompeu el Gran i acompanyant seu de gairebé totes les expedicions, visqué de la seva pròpia escola després de la mort de Pompeu i dels seus fills, i ensenyà a les Carenes, a prop del temple de Tel·lus, al barri on els Pompeus tenien casa seva. I manifestava tanta estimació per la memòria del seu patró que quan l'historiador Sal·lusti descrigué Pompeu "de fesomia honesta, però amb ànima desvergonyida", el turmentà amb una sàtira punyentíssima tot anomenant-lo invertit, golafre, gandul i bevedor, un monstre en la seva vida i en els escrits, a més a més, el més ignorant lladregot dels arcaïsmes de Cató. Es conta, per altra banda, que, encara de nen, després d'escapolir-se de les cadenes, va fugir cap a la pàtria i que, quan va estudiar les disciplines lliberals, va retornar el seu propi preu a l'amo, però que fou alliberat de franc a causa del seu enginy i de la seva formació.

[16] Q(uint) Cecili Epirota, nascut a Túscul, fou llibert d' Àtic, cavaller romà al qual van dirigir les cartes de Ciceró. Quan feia classes a la filla del seu patró, casada amb Marc Agripa, se sospità del seu comportament amb ella i per aquest motiu fou apartat. S'adreçà a Corneli Gal amb qui visqué en la més gran intimitat, la qual cosa August retragué al propi Gal entre altres acusacions gravíssimes. A continuació, després de la condemna i de la mort de Gal, obrí una escola, però de tal manera que prengué pocs alumnes, només adolescents, cap pretextat, a no ser que no pogués negar aquest favor al seu pare. Es diu que fou el primer d'improvisar discussions en llatí, i el primer que començà a llegir i comentar amb els alumnes Virgili i altres poetes moderns, la qual cosa també ens indica el verset de Domici Mars:

Epirota, dels tendres vats nodridor

[17] M(arc) Verri Flac, un afranquit, esdevingué famós sobretot per la seva manera d'ensenyar. En efecte, per tal exercitar les habilitats dels seus estudiants, solia enfrontar els que eren de la mateixa edat entre ells, proposant-los no només el tema sobre el qual haurien d'escriure, sinó també el premi - algun llibre antic, bell o força rar- que el vencedor s'enduia. Per aquest motiu fins i tot fou elegit per August com a preceptor dels seus néts, i es traslladà al Palatí amb tota la seva escola, però amb la condició que d'aleshores ençà no acceptés més deixebles; i va fer classes a l'atri de la casa de Catul, que aleshores feia part del Palatí, i rebé cent mil sestercis a l'any. Morí a una edat avançada, sota el regne de Tiberi. Té una estàtua a Preneste, a la part alta del Fòrum, a prop de l'hemicicle, on donà a conèixer al públic els fastos que ell mateix havia ordenat i fet gravar en una paret de marbre.

[18] L(uci) Crassici, fill de Tarent, pertanyia a l'ordre dels afranquits i tenia el cognom Pasicles, aviat se'l canvià pel nom de Pansa. A l'inici de la seva carrera, es

dedicà al teatre i durant aquell temps assistí els mimògrafs, després ensenyà en un porxo, fins que esdevingué tan famós amb l'edició del comentari de la *Zmirna*, que s'escrigueren les següents paraules sobre ell:

*A un únic home, Crassici, té per bo confiar-se Zmirna:
Desistiu, indoctes, de demanar-ne la mà!
Que només vol casar-se amb Crassici-ha dit-,
Només a ell es mostren els seus secrets.*

Però, quan ja tenia molts estudiants i nobles, entre ells Juli Antoni, el fill del triumvir, de manera que se'l comparava fins i tot amb Verri Flac, dissolgué de sobte l'escola i s'introduí a la secta del filòsof Quint Sext.

[19] Escriboni Afrodisi, esclau i deixeble d'Orbili, fou tornat a comprar més tard i afranquit per Escribònia, la filla de Libó, que havia estat la primera dona d'August. Ensenyà en temps de Verri, a qui escrigué fins i tot una resposta als llibres d'ortografia d'aquest, en què criticava la seva erudició i el seu caràcter.

[20] G(ai) Juli Higini, llibert d'August, era hispà de naixement, alexandrí, segons altres que creuen que de nen fou portat cap a Roma per Cèsar després que va prendre Alexandria. Va escoltar les lliçons i va imitar amb zel el gramàtic grec Corneli Alexandre, al qual, pel seu coneixement de l'antiguitat, molts anomenaven *polyhistor*, altres *història*. Dirigí la Biblioteca palatina, i tanmateix tingué molts alumnes; fou un bon amic del poeta Ovidi i de l'historiador Clodi Licini, home de rang consolar, el qual ens transmet que Higini havia mort molt pobre i sustentat per la seva pròpia generositat, mentre visqué. Juli Modest fou el seu llibert, seguí les petjades del seu patró en l'erudició i el coneixement.

[21] G(ai) Melís, d'Espoleci, nasqué com a home lliure, però fou abandonat a causa de la desavinença dels seus pares. Gràcies a l'atenció i diligència de l'home que se n'ocupà rebé una educació aprofundida, i fou lliurat a Mecenas com un regal, com a gramàtic. En veure que era agradable per a Mecenas i que el prenia com un amic, encara que la seva mare en va reivindicar la llibertat, romangué tanmateix en l'estat de servitud i avantposà la seva condició present als seus veritables orígens. Així fou afranquit ràpidament i fins i tot introduït a August. Com que aquest li ho havia encomanat, assumí la responsabilitat d'organitzar les biblioteques del pòrtic d'Octàvia. Quan tenia 60 anys, tal com ell mateix conta, es decidí a compondre uns petits llibres d'*Inèpcies*, els quals avui en dia s'intitulen *Bromes*, i en va enllestir cent cinquanta, als quals n'hi afegí posteriorment d'altres d'un estil diferent. Creà també un nou gènere de comèdies togades que intitulà com a comèdies de tràbea.

[22] M(arc) Pomponi Porcell fou el guardià més aferrissat de la llengua llatina. En un judici -certament de tant en tant també s'encarregava de causes- insistí tant en criticar un solecisme comès pel seu adversari que Cassi Sever, després d'interpel·lar els jutges, demanà un ajornament per tal que el seu litigant pogués recórrer a un

altre gramàtic: “perquè aquest no creu que la controvèrsia amb l’adversari no tractarà de dret, sinó del solecisme”. Ell mateix, quan havia reprès Tiberi per una paraula d’una oració i Ateu Capitó havia afirmat no només que allò era llatí, sinó també que, si no ho era, ho seria certament a partir d’aleshores, “Capitó menteix,” digué “sens dubte, tu, Cèsar, pots donar la ciutadania als homes, però no al verb”. Asini Gal demostra que temps enrere fou boxador en un epigrama en contra seu:

*Qui aprengué “cap a l’esquerra”, mots rars ens
ensenya: cap cap, sinó de boxador*

[23] Q(uint) Remmi Palèmon, el vicetí, esclau de naixença d’una dona, aprengué primer, segons diuen, l’ofici de teixidor i, després, les lletres, mentre acompanyava el fill de la seva mestressa a l’escola. Quan més endavant fou afranquit, ensenyà a Roma i obtingué el primer lloc entre els gramàtics, malgrat la mala reputació per tot tipus de vicis, i malgrat que Tiberi i després Claudi havien manifestat públicament que ell era l’últim a qui s’hauria d’encomanar l’educació de nens o joves. Però captivava els homes amb la seva memòria i amb la seva facilitat de paraula; fins i tot improvisava poemes i, a més a més, escrigué en metres variats i poc comuns. Fou tanta la seva arrogància que anomenà porc a Varró i escampà que les lletres havien nascut i moririen amb ell; que el seu nom no apareixia a les *Bucòliques* per casualitat, sinó que Virgili havia intuït que Palèmon esdevindria algun dia jutge de tots els poetes i els poemes. També es vanava que uns lladres l’havien perdonat temps enrere a causa de la celebritat del seu nom. S’abandonà talment al luxe que prenia múltiples banys per dia, i els diners no li bastaven per a les despeses, tot i que treia 400.000 sestercis a l’any de l’escola, i no molt menys del seu patrimoni; del qual es cuidava atentament, en administrar tallers de roba per a la venda, i en cultivar –com era evident– de tal manera els camps que una vinya plantada per la seva mà produïa perfectament raïm els tres-cents seixanta-cinc dies l’any. Però sobretot cremava de desig per les dones, fins al punt que era una infàmia per a la boca. Diuen també que fou cobert per les grolleries d’un cert home que no va poder evitar, tot i haver-lo defugit enmig de la multitud, el petó que havia llençat per a ell. Voldries tu, mestre, digué, llepar algú cada vegada que veus que arriba?

[24] M(arc) Valeri Probus, de Berit, aspirà molt de temps al centuriat, fins que, a causa del descoratjament, es lliurà a l’erudició. Havia llegit alguns llibres antics amb el mestre d’escola, a la seva província, on el record dels autors antics encara es mantenia viu, i no s’havia esvaït del tot com a Roma. Com que volia reprendre’ls ben atentament i després explorar-ne altres, per bé que s’adonava que tots ells eren menystinguts i que aportaven als seus lectors més oprobí que no pas glòria i profit, persistí malgrat tot en el seu propòsit i, havent reunit molts exemplars, tingué cura de corregir-los, puntuar-los i marcar-los amb signes crítics, dedicant-se únicament a aquesta part de la gramàtica i a cap altra. Ell tingué no tant deixebles, sinó més aviat

seguidors. En efecte mai no els ensenyà com els mestres s'encarreguen dels alumnes; solia rebre'n un o dos, o com a molt tres o quatre, a primera hora de la tarda, i, estirat, entre converses llargues i vulgars, solia fer algunes lectures, i això rarament. Publicà poques obres i breus sobre algunes qüestions gramaticals de detall. Deixà, tanmateix, una selva d'observacions no gens mediocre sobre la llengua antiga.

[25] La retòrica també tingué entre nosaltres, de la mateixa manera que la gramàtica, una recepció tardana, fins i tot una mica més difícil. En efecte, tal com és conegut, en un temps estigué prohibit fins i tot exercir-la. (2) Perquè a ningú no li resti el dubte, adjuntaré així mateix un antic senatconsult i un edicte dels censors:

Durant el consolat de Gai Fanni Estrabó i Marc Valeri Messala, el pretor Marc Pomponi demanà consell al senat. Pel que fa a les discussions suscitées sobre els filòsofs i rètors, determinaren sobre aquesta qüestió que el pretor Marc Pomponi, segons fos adequat als interessos públics i al seu propi deure, prengué mesures i s'ocupés que aquestes persones no fossin presents a Roma.

Rètors

Sobre aquests mateixos personatges, passat el temps, els censors Gneu Domici Aenobarb i Licini Cras promulgaren el següent edicte:

Ens han informat que hi ha homes que van establir una nova disciplina, al voltant dels quals el jovent es reunia per a aprendre; que es van donar a si mateixos el nom llatí de rètors i que els joves hi mandregen dies sencers. Els nostres avantpassats van establir què volien que estudiessin els seus fills i quines escoles havien de freqüentar. Aquestes innovacions, que passen contra el costum i la manera dels antics, ni ens agraden ni ens semblen correctes. Conseqüentment, tant a aquells que tenen escoles com a aquells que hi acostumen a anar, creiem que hem de mostrar la nostra opinió: no ho aprovem.

Poc a poc també la retòrica fou vista com a útil i honorable i molts s'hi apropiaren per la protecció i la glòria. Ciceró seguí declamant també en grec fins la seva pretura, en llatí, tanmateix, fins que fou més vell, i en companyia dels còsols Hirci i Pansa, als quals anomenava deixebles i els seus nens grans. Alguns historiadors conten que Gneu Pompeu repregué l'hàbit de la declamació a la vigília de la mateixa guerra civil, per tal d'oposar-se més fàcilment a Gai Curió, un jove ben resolut que defensava la causa de Cèsar, i que ni Marc Antoni ni August, ni tant sols durant la guerra, van abandonar aquest hàbit. Neró Cèsar declamà en públic el primer any d'emperador, ho havia fet ja dos cops també anteriorment. La majoria dels oradors també van publicar els seus discursos. Per tant, des que se suscità un gran interès en la gent, afluí un gran nombre de professors i de mestres i excel·liren fins a tal punt que uns quants prosperaren des d'una condició ínfima fins a l'ordre senatorial i als càrrecs més elevats.

El mètode d'ensenyament, tanmateix, no fou només un únic mètode per a tots ni sempre el mateix per a cada alumne, ja que cadascú posava a treballar els seus deixebles de diverses maneres: acostumaven a expressar de diverses maneres paraules insignes; contar faules d'una manera i d'una altra, i explicar narracions tant breument i concisa com llargament i detallada; de vegades traduir textos grecs i lloar o bé vituperar homes il·lustres; també mostrar certs preceptes per a l'exercici de la vida comú ja útils i necessaris ja perniciosos i superflus; i sovint confirmar o llevar la certesa a les faules, el tipus de qüestió que els grecs anomenen refutació i confirmació, fins que aquestes pràctiques gradualment caigueren en desús i es passà a la controvèrsia.

Les antigues controvèrsies provenien o bé de la història, tal com certament succeeix fins ara, o bé d'esdeveniments reals, si per ventura n'havia succeït algun recentment. Així doncs, solien proposar-se també amb els noms dels llocs afegits. Així certament es presenten reunits i publicats, i no serà estrany que a tall d'exemple en citi un o dos:

Un dia d'estiu, havent vingut a Òstia uns nois de Roma, entrant a la riba, s'aproximaren a uns pescadors que llençaven la xarxa i van fixar un preu per a la captura: van pagar les monedes, i van esperar una bona estona fins que les xarxes fossin retirades. Quan a la fi les van retirar, a dins no hi havia cap peix, sinó una cistella plena d'or tancada. Aleshores els compradors deien que la captura era d'ells, els pescadors que era seva."

Un venedor d'esclaus, en desembarcar a Brindisi un grup d'esclaus per a la venda, va imposar la bul·la i la toga pretextata a un nen formós i valuós, perquè temia els duaners; va poder amagar fàcilment la fal·làcia. Arriba a Roma, l'assumpte es coneix, es reclama la llibertat per al nen ja que ja havia estat lliure per voluntat del seu amo.

Temps enrere, no obstant això, aquestes s'anomenaven amb la denominació grega d'hipòtesis, de seguida tanmateix controvèrsies, però o bé fictivals o bé judicials.

Mestres il·lustres dels quals algun record hagi sobreviscut rarament se'n trobaran d'altres que els que esmentaré.

[26] L(uci) Ploci Gal, sobre el qual Ciceró, en una carta a Marc Ticini reporta: "certament conservo el record que, quan érem nens, un cert Ploci fou el primer en començar a ensenyar en llatí. Com que hi acudia una gran aflluència i els més aplicats s'instruïen amb ell, a mi, en canvi, em dolia que no em fos permès [assistir-hi]; per altra banda, jo era retingut per l'autoritat d'homes molt savis, que consideraven els talents podien ser més ben fomentats amb exercicis grecs". A aquest Ploci mateix, en efecte visqué moltíssim temps, Marc Celi, en el discurs que pronuncià en favor seu contra una acusació de violència, suggereix que ell havia dictat el discurs per a

Atradí, el seu adversari, i, sense esmentar-lo pel nom, l'anomena 'rètor inflat com l'ordi', mofant-se de com és inflat, però alhora lleuger i sòrdid.

[27] De M(ani) Otacili Pitolaus se'n diu que va ser esclau, fins i tot que va fer de porter, encadenat segons l'antic costum, mentre no fou afranquit a causa de la seva habilitat i coneixement de les lletres i va subscriure una acusació per al seu patró. Després va ser professor de retòrica i va ensenyar a Gneu Pompeu el Gran i va presentar en un bon nombre de llibres les gestes de Pompeu i del seu pare; esdevingué el primer de tots els afranquits en començar, segons creu Corneli Nepot, a escriure història, que en aquell temps solia ser escrita només pels homes del més noble llinatge.

[28] M(arc) Epidi, marcat per acusacions de calúmnia, obrí una escola de retòrica i ensenyà, entre altres, Marc Antoni i August, als quals Tiberi Cannuci, en una ocasió en què li reprotxà haver seguit massa l'exemple d'Isauric en la política, respongué que hauria preferit haver estat deixeble d' Isauric que del calumniador Epidi. Aquest Epidi proclamava descendir de Gai Epidi Nuceri el qual, diuen, temps enrere, caigut en la font del riu Sarn i reaparegut poc després amb corns daurats, després no tornà a aparèixer i fou tingut entre el número dels déus.

[29] Sext Clodi, de Sicília, professor alhora de retòrica llatina i grega, que s'hi veia malament, però era mordaç, afirmava que s'havia cremat tots dos ulls en l'amistat amb Marc Antoni el triumvir; de la dona d'aquest, Fúlvia, que tenia una de les dues galtes més inflada, deia que provava la punta del seu estil i no per això (menys grat a Antoni, ben al contrari més. Aviat, quan Antoni fou cònsol, fins i tot en va rebre un gran regal, tal i com Ciceró li retreu a les *Filípiques*.

“Convoques un mestre per riure, un rètor segons la teva opinió i la dels teus companys de beguda, a qui vas permetre que digués el que volgués en contra teu, un home sens dubte agut, però el tema propicia que es diguin paraules enginyoses contra teu i contra els teus. Però quin salari s'ha donat a aquest rètor! Escolteu, escolteu, senadors i tingueu notícia de les ferides de la república. Vas assignar al rètor Sext Clodi dues mil jovades, fins i tot lliures d'impostos, de camp lleontí, per tal que per un salari tan elevat, pagat pel poble romà, aprenguessis a no assabentar-te de res.”

[30] G(ai) Albuci Silus era de Novària. Mentre exercia l'edilitat a la seva ciutat natal, fou arrencat pels peus de la tarima per aquells contra els quals pronunciava sentència. Indignat, s'apressà tot d'una cap a les portes de la seva ciutat i d'allà cap a Roma; acollit a la companyonia de l'orador Planc, que tenia el costum, quan es disposava a declamar, de convèncer algú que parlés abans que ell. Albuci representà aquest paper i li va sortir tan brodat que va infondre el silenci a Planc, que no gosà caure en la comparació. Però precisament famós per aquest motiu, instituí les seves pròpies sales de lectura. Solia, un cop s'havia proposat el tema de la controvèrsia, començar assegut i quan a la fi l'ardor l'empenyia, s'alçava i acabava de pronunciar

el seu discurs. Declamava, tanmateix, en estils variats ara esplèndidament i amb elegància, ara, per tal que no se'l considerés sempre com a un mestre, concisament i brutalment, pràcticament amb paraules vulgars. També es va encarregar de processos judicials, però rarament, com fos que només anava al darrera dels més prestigiosos, i en cadascun d'aquests en cap altra part que no fos la peroració. Després abandonà el fòrum en part per vergonya, en part per por: en efecte quan en un litigi dels centumvirs oferí al seu adversari, al qual increpava per impietós envers els seus pares, el jurament com segueix, gairebé amb una figura retòrica: - Jura per les cendres del teu pare i la teva mare, que jeuen sense sepultura- i altres paraules en aquesta línia, com que aquest arrabassà l'arranjament i els jutges no el van refusar, no sense una gran indignació va arruïnar el seu afer. I en una altra ocasió, defensant un acusat en una acció judicial per assassinat, davant del procònsol Luci Pisó, a Mediolà, quan els lictors contenien les veus alçades de les persones que el lloaven, es va encendre de tal manera que – havent deplorat la condició d'Itàlia, com si hagués estat reduïda de nou a la forma d'una província- va invocar Marc Brutus l'estàtua del qual era a la vista, com a promotor i garant de les lleis i la llibertat, gairebé va complir un càstig. Ja de gran, tanmateix, va tornar a Novària a causa d'un absces. Reunit el poble, exposades les causes per les quals s'havia decidit a morir, pronunciada una arenga segons el costum i durant molt de temps, es va abstenir de menjar.

BIBLIOGRAFIA

KASTER, R. (1995), *Suetonius: De Grammaticis et Rhetoribus*. Oxford: Clarendon Press.